

A NEMZETKÖZI MAGYARSÁGTUDOMÁNYI TÁRSASÁG VÁLTOZÓ SZEREPEI¹

MONOK ISTVÁN

főigazgató

(MTA Könyvtár és Információs Központ)

Az intézményi lét számos előnyt jelenhet bármilyen ügynek, amelyet emberek egy csoportja fontosnak tart, ugyanakkor az intézmény maga önálló életre kel. Alkalmazottjai lesznek, emberek, akik az ügy képviseléből, továbbviteléből élnek, és maga az intézmény kezd érdekeket képviselni. Az ügyek eredeti értékei mentén, majd egyszerűen csak a saját intézményi céljai érdekében. Nem ismerek olyan szent célt, amelynek története ne így alakult volna. Martin Luther, vélem, ezért is volt kénytelen rögzíteni: *Ecclesia semper reformanda est* – jóllehet ő sem nézte volna jó szemmel a saját maga alapította egyházán belüli reformtörekvéseket, amelyek „eredeti” céljaira figyelmeztetik. Ő ezt nem érte meg.

Széchenyi Ferenc 1802-ben engedélyt kapott Ferenc császártól egy *Bibliotheca Regnicolaris* megalapítására. Az alapító nevezi így a leendő gyűjteményt, és nem *Bibliotheca Nationalis*-nak, nem *Bibliotheca Nationalis Hungariae*-nek, és főként nem *Bibliotheca Hungarica Nationalis*-nak. Célját úgy fogalmazza meg, hogy minden *hungaricumot*, vagyis a magyarokra és *Hungaria*-ra vonatkozó dokumentumok összességét szeretné egyetlen gyűjteményben megőrizni és hozzáférhetővé tenni. *Hungaria* pedig nem Magyarország, hanem a *Regnum Hungariae* – amelynek éppen a gyűjtemény alapításakor Erdély nem is volt része. A kérdés az, hogy amikor Gragger Róbert megkezdte munkáját a Berliini Egyetem Magyar Szemináriumának (*Ungarisch-es Seminar*) vezetőjeként (1916. augusztus 19.), és elkezdte használni a hungarológia (*Hungarologie*) fogalmát, milyen diszciplínát értett ez alatt. A Szeminárium ugyanis a *magyar nyelv és irodalom* tanítására jött létre. Az 1921-ben útjára indított *Ungarische Jahrbücher* első számában kiadott munkatervében világosan megmondja a célját: „Az új világ küszöbén [...] a felelőssége tudatában levő ember kötelessége, hogy a népek tárgyilagos megismerésére törekedjék. [...] Az *Ungarische Jahrbücher* a magyar nyelv, történelem és kultúra számára tudományos orgánumot akart teremteni [...] Kultúrproblémának kell felfogni a szűkebb értelemben vett tudományos kérdéseken kívül minden gazdasági, szociális, politikai és művészi problémát, mivel számunkra a kultúra az ember társadalmi életében történetileg gyökerező

¹ Szakály Sándor a Társaság Választmányának tagja.

anyagi és szellemi alkotásoknak és intézményeknek összességét jelenti.”² Valóban, azt, hogy nyelvet és irodalmat lehet tanítani a legtágabb értelemben vett történeti, művelődéstörténeti ismeretek nélkül, csak a legutóbbi időben állítják egyesek. Ők talán azok, akik egymás iránt csak annyiban érdeklődnek, hogy a másik tudja megmondani, mit, merre talál meg az ember egy idegen országban.

Az egyik alapvető gond azonban a hungarológia művelésében mindig is az volt, hogy a magyar nyelv, a magyar irodalom, vagy éppen a magyarság iránt érdeklődő nem magyar ember el tudja-e fogadni azt a szemléletet, amely a mai Magyarországon teljességgel elfogadott. Ez azt mondja, hogy nem érthető meg semmilyen kulturális jelenség, ha anakronisztikusan próbáljuk szemlélni megszületése, megjelenése körülményeit. Vagyis ha egy XVII. századi, ma Szlovákia területén élt magyar nyelvű irodalmi alkotást elemzünk, nem vonatkoztathatunk el attól a ténytől, hogy a kor Magyar Királyságában elsődlegesen német művelődési hatásokkal kell számolni, az ókori szerzők ismeretének aktív jelenlétével, és mondjuk kortárs szlovák értelmiségiek véleményének ismeretével. Ilyen értelemben – és csak ilyen értelemben – a terület német, szlovák, latin és egyéb szövegeinek vizsgálata is a hungarológia tárgya. Ezt még akkor is igaznak látom, ha valaki „egyszerűen csak” a magyar nyelvet akarja – egyetemi kurzus keretében – és nem egy kereskedelmi nyelvtanfolyamon – tanítani.

Gragger Róbert *hungarológia* fogalommeghatározása és tartalmi körülírásai óta rengeteg vita folyt erről a kifejezésről.³ Mindegyik vita – kényszerűen, de természetesen is – magán viselte annak a korszaknak a jellegzetességeit, amelyben lefolyt. A mindenkori kulturális politika Magyarországon és az egyes, a hungarológiai intézményeket befogadó, illetve fenntartó államokban bele akart, és bele is tudott szólni a fogalom értelmezésébe. Maguk a kutatók, egyetemi oktatók mindig is próbáltak „szakmaiak” maradni, azonban szembe kell nézni azzal a ténnyel is, hogy mindannyian valamely tudományos iskolához tartozunk, van kulturális ízlésünk, amely szerencsésen eltér egymástól, és a legtöbbünk nem politikailag elfogult ebben a kérdésben. Ha igen, akkor a vitának nem a szakmai, hanem annak politikai oldalán áll, és a szakmának el kell tudni dönteni, akar-e politikai vitákat folytatni.

Ahogy a hit más, mint a vallás, és nagyon más, mint az egyház (intézmény), ahogy az ember szabad önkifejezési joga más, mint a szabad sajtó, és nagyon más, mint a sajtó (intézmény, amelynek vannak tulajdonosai, azoknak anyagi érdekei), ugyanígy a magyarokra és a mindenkori országukra vonatkozó ismeretek összessége más,

² Magyarul idézi: KORNIA László, GRAGGER Róbert és az *Ungarische Jahrbücher, Hungarológia* 1993/2, 37.

³ Egy csokor az alapvetésekből: B. NÁDOR Orsolya (szerk.): *A hungarológia fogalma*. Hungarológiai ismerettár, 5. Budapest, Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1990.

mint a magyarságtudomány (hungarológia), és nagyon más, mint a magyarságtudományi intézményrendszer. Valamennyi területen dolgoznak tisztességes hitszónokok, a napi feladatokat ellátó tisztviselők, fanatikus megszállottak, kanonokok, püspökök és érsekek, sőt még az is lehet, hogy valaki pápának is képzelet magát.

Minden népről, minden országról toposzokban gondolkodunk, magunkról éppúgy, mint másokról. Tesszük ezt ismerethiányból, vagy egyszerűen kényelemből. A szakmai munkánkban is így éljük hétköznapijainkat. Sokszor éljük át azt, hogy a nyugat-európai szakmai műhelyek „kell valaki keletről is” felkiáltással, vagy taktikailag jól átgondoltan (könnyebben juthat támogatáshoz a rendezvény) hívják meg a közép-európai szakembereket egy-egy rendezvényre, anélkül, hogy ténylegesen érdeklődés mutatkozna véleménye iránt. Csak egyetlen példa: a XX. század hetvenes, nyolcvanas éveiben kiváló eredményeket felmutató, a középkori és a reneszánsz udvarra vonatkozó kutatásokat végző, nyugat-európai tudományos műhelyek példás nemzetközi együttműködéssel érték el a téma mélyebb megismerését. A szakmai eredmények valóban jelentősek, csak éppen a „keleti blokk” udvaraival nem foglalkoztak. Mondjuk a XV. századi Európából a témával összefüggésben kihagyni Krakótot, Prágát és Budát, szakmailag is elfogadhatatlan. Csak hát a szakirodalom egzotikus nyelvű, a lengyel, a cseh, a szlovák, a román, a horvát, vagy a magyar szakemberekkel macerás kapcsolatot tartani, így inkább maradt a steril Nyugat-Európa.

A közép-európai régió humán szakemberei sem vettek tudomást egymás munkájáról, és máig alig van e területen változás. Részben nyelvi gondok miatt, részben azért, mert az egyes népek nemzeti tudata nem pusztán más területekre terjed ki, mint ahol ma élnek – Bibó István tanulmányára gondolva a kifejezés megformálásakor⁴ –, hanem a közös kulturális örökségről való gondolkodásban is a „közös” háttérbe szorul (még a mai napig is).

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságot 1977-ben alapították. Nem egyszerűen azért választották ezt az elnevezést, mert örült bandák lejáratták a magyarságtudomány kifejezést, hanem mert a hungarológia területén elvileg érdekeltté tehető szakmák sem tudtak megállapodni abban, hogy kiknek a munkáját kell ennek a Társaságnak (mint intézménynek) segíteni, kiket kell ezen az intézményen keresztül a világ szakmai szervezeteiben (UNESCO, CIPSH, FILLM) képviselni. Valóban, az elsődlegesen filológiai szakmák fogtak össze kezdetben, a magyar nyelv, az irodalom és a néprajz képviselői.

A célt világosan megfogalmazták. Felkutatni minden olyan kutatót, egyetemi oktatót, aki a világon hungarológiával foglalkozik, informálni kell őket egymás mun-

⁴ Egy kiadása: Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcs magyar történelem*. Bibó István Szellemi Műhely, 7. Budapest, Argumentum, 2012. Az utószót írta: Dénes Iván Zoltán.

kájáról (éves bibliográfiák), el kell őket látni szakirodalommal, a magyarországi gyűjteményekbe eljuttatni a nem magyarországi szakirodalmat. Fórumot teremteni a személyes vitákra (eszmecserék, konferenciák, kongresszusok), biztosítani kell a tanulmányok világnyelveken történő megjelentetését. Biztatni kell a nem Magyarországon és a volt Magyar Királyság területén élőket arra, hogy jöjjenek ide kutatni (a források nagyobb része e területen őrződött meg), ehhez ösztöndíj programot kell életre kelteni. Összességében: megismerni mások véleményét, és elmondani a sajátunkat. Így a Társaság útjára indította a *Hungarológiai Értesítőt*, amelyben a világ számtalan pontjáról Budapestre küldött helyi kiadványt ismertettek együtt a magyarországi kiadványokkal, évente megjelent egy-egy bibliográfiai fejezet is. A *Hungarian Studies* folyóirat pedig angolul, németül, franciául és olaszul közölte a magyar témájú tanulmányokat.

Kezdtől voltak alapvető vitapontok. Ilyenek például: csak magyarul lehet-e hungarológiát művelni, vagy csak olyan szakember lehet „magyarságtudós”, aki legalább olvas magyarul? Megjegyzem, hogy a magyarságtudomány forrásai (a magyar történelem forrásai) többségükben a mai napig nem magyar nyelvűek (latin, német és magyar elsődlegesen, és még sok más nyelv felsorolandó). Hungarológus-e, aki egy történelmi, eszmetörténeti jelenséget vizsgál, és a magyar ügyeket az összehasonlítás tárgyává teszi az olvasott idegen nyelvű szakirodalom, vagy az idegen nyelvű – számára elérhető – források alapján? Hungarológia-e a magyar nyelv oktatásának a módszertana? (Sok helyen, a nem Magyarországon működő tanszékeken, nem is szívesen látott más hungarológia, mint ennek a különös nyelvnek az oktatása – erre mondaná a prágai Rákos Péter, a Társaság egykori elnöke, hogy akkor ott ezt kell művelni, hiszen a „hungarológia nem az, amit a központ kínál, hanem amit a helyszín igényel”).

A történészek 1977-ben úgy gondolták, hogy a maguk intézményi rendszere elégséges minden hasonló cél megvalósítására. A hungarológia-vitát párhuzamosan mindig elkíséri a művelődéstörténet-vita is. A történészek szerint ők művelik ez utóbbit igazán, aztán a gyakorlat mégis azt mutatta – és ilyen lett a művelődéstörténeti lexikon is –, hogy az irodalmárok aktívabbak voltak. Így történt a hungarológia területén is. Így aztán a budapesti (1981) és a bécsi (1986) sikeres nemzetközi hungarológiai kongresszusok után a Társasághoz csatlakoztak a történészek. A szegedi kongresszus (1991) után határozottan integrálódtak a történeti, a művelődés-, és az egyháztörténeti témák a Társaság látókörébe, a rendszerváltással párhuzamosan a figyelem az ifjabb kutató és oktató generáció felé irányult.

A fiatalok pedig újra végig akarják gondolni azokat a történelmi, művelődéstörténeti kérdéseket, amelyeket elődeik már megvitattak, és a kérdésfeltevések a filológiai alapokra alapozás helyett elméleti irányból történtek, történnek. Ezért is a keresz-

ténység és a magyar kultúra (Róma, 1996), a hatalom és kultúra kérdései (Jyväskylä, 2001) kerültek megbeszélésre. Világossá vált tehát, hogy a „magyar filológia” kifejezéssel már nem foglalható össze mindazon téma, amelyet ennek a szakmai közösségnek a tagjai művelnek. A Társaság ezért is változtatta a nevét Nemzetközi Magyar-ságtudományi Társasággá.

Az 1990-es években a sokoldalú kapcsolatok szervezésének feladatai fokozatosan eltűntek, hiszen a nyugati és a keleti blokk országaiban működő intézmények előtt nem maradtak meg azok az akadályok, amelyek a bilaterális kapcsolatokat lehetetlenné tették. Egy technikai, mediációs forradalom is lezajlott: egy ausztráliai és egy észtországi magyarságtudós már nem Budapest közvetítésével kommunikált. Azóta a tájékoztatás a bibliográfiai füzetek helyett az interneten elérhető adatbázisokra alapoz, és manapság már a digitális könyvtárakból letöltött dokumentumokkal dolgoznak a kutatók. A Társaság ezért indította el az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtárával az úgynevezett *Digitális Hungarológiai Alapkönyvtár* programot⁵, amely az 1986-ban megjelent bibliográfiai kötetre⁶ alapozva, azt kiegészítve, az abban címként szereplő könyveket teljes szövegükben hozzáférhetővé teszi. Emellett valamennyi hungarológiai folyóiratot elhelyeztünk az Elektronikus Periodika Archívumban⁷, és ezek a Társaság honlapjáról⁸ is elérhetőek. A programot a két világháború közti világnyelveken megjelent folyóiratok digitalizálásával folytatjuk, párhuzamosan az MTA Könyvtár is Információs Központnak, a digitalizált magyar tudományos művek repozitóriuma megvalósításával. A digitalizálási munkák során is szorosan együttműködünk a nemzetközi szakemberek alkotta közösséggel. Nem akarjuk digitálisan senki örökségét elbirtokolni, és azt sem szeretnénk, ha bármely kulturális közösség – a kulturális emlékek digitális másolatának gyors internetre helyezésével – erre törekedne. Az örökség közös, és az internet azt is biztosítja, hogy digitális másolata számtalan dokumentumegyüttes részeként feltűnhet. Ez egyben a számtalan, számtalanul helyes szövegösszefüggés megláttatását is lehetővé teszi.

A Társaság figyelme mindig is éber volt abban a tekintetben, hogy tagjai ne tartozzanak szélsőséges tudományos iskolákhoz, vagy ne legyenek aktív politikai szereplők. Nem a támadásoktól félünk, hanem a szakmaiság megőrzését szeretnénk. A konszenzus a tudományos kérdésekben, ha nem is lehetséges, de az arra való

⁵ <http://mek.oszk.hu/hungalap/>

⁶ V. WINDISCH Éva (szerk.): *Hungarológiai alapkönyvtár, könyvjegyzék*. Budapest, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 1986. Összeállította: D. Mátya Mária és Nyerges Judit.

⁷ <http://www.epa.hu/>

⁸ <http://hungarologia.net/hu/>

törekvés megkövetelhető magatartás. Ez persze olyan képet formál a Társaságról, hogy konzervatívvá válik. Jóllehet ez csupán „akadémiai konzervativizmus”, vagyis egy olyan szemlélet, amely tudja: sokféle igazság van, és a dolgok nem változnak gyorsan. A magyarságtudományi alapvető kérdések megválaszolása ezt a szemléletet kívánja meg, hiszen számos nép, számos ország képviselője nyugodt párbeszédét kell biztosítanunk.

A fiatalokat intézményesen is törekszünk a Társasághoz közelíteni. A magyarságtudományi doktori műhelyek hallgatói számára rendszeresen szervezünk tematikus találkozókat, amelyek témájukkal is előkészítik a hungarológiai kongresszusokat. Ilyen volt már a debreceni *Kultúra, nemzet, identitás* (2006) és a kolozsvári *Nyelv és kultúra a változó régióban* (2011) világtalálkozó is. A doktorandusz szimpóziumok anyagát is rendszeresen közreadjuk, fórumot biztosítva ezzel a majdani profi kutatóknak.

Készülve a 2016-os Pécsen rendezendő kongresszusunkra, ismét szembe kell néznünk egy világméretűen jelentkező kihívással. A humán tudományok helyzete, társadalmi megítélése megváltozott. A pragmatikus, haszonelvű gondolkodás nem egyszerűen a hasznosságukat vitatja, hanem kifejezetten károsnak tartja őket abból a szempontból, hogy a múlt ellenségeskedéseinek ismételt felmutatásával a népek közti feszültséget állandósítja. Érvelni lehet ez ellen, azonban az intézményes cselekvést nem helyettesíthetjük egyes szakemberek bármennyire színvonalas válaszaival. Ráadásul az egyes természettudományos ismeretek gyors elavulása azt a benyomást kelti, hogy a szakmák története, a múlt alkotó teljesítményének számbavétele, újraértékelése felesleges cselekvés. A legújabb vád az, hogy lám, a migrációs és népvándorlási kihívásokra a humán tudományok képtelenek használható megoldást felvázolni.

Magyarországon ma a természettudományos és műszaki ismeretek történeti elemzése sorra veszíti el intézményeit – egyetemi tanszékek, civil szakmai szervezetek szűnnek meg. Joggal vetődik fel tehát a kérdés, hogy hasonlóan a művelődéstörténet témaköréhez, a tudomány-, és technikatörténet nem tartozhat-e a magyarságtudományi diszciplínák közé.

A Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság szakmai arculatának diszciplináris kibővítése helyett, többen az mondják, hogy újra nyelvi és irodalmi, esetleg még néprajzi társasággá kellene válnunk. Kevesebb feladat, léptékekkel kevesebb konfliktus és nem sokfrontos küzdelem. A 2016-ban esedékes közgyűlést előkészítendő minden bizonnyal számos előterjesztés érvel majd mindegyik irányvétel mellett, illetve ellen. Abban azonban mindenki bizonyos, hogy a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság maradjon szakmai közösség, olyan, amely tagjai sorában egyesíteni tud politikailag, erkölcsileg és tudományosan sokféle ízlésű embereket.

Historia est lux veritatis

SZAKÁLY SÁNDOR KÖSZÖNTÉSE 60. SZÜLETÉSNAPIJÁN

III. kötet

MAGYAR NAPLÓ
Budapest, 2016